

Americká politika holocaustu

PAVEL BARŠA*

Abstract: The American Politics of Holocaust

Americans were neither victims nor perpetrators of the Holocaust. Why, then, does this horrific event occupy such a prominent place in their public life and political discourse? With the help of the works by American Jewish historians Norman Finkelstein and Peter Novick, this review article offers a tentative solution to this puzzle. Finkelstein stresses that the Holocaust has been used by the American Jewish elites and organizations for their financial, political and symbolic benefits. Novick does not deny the role of elites and of their instrumental motives but claims that sincere and profitless activities of innumerable „private“ Jews and of their informal networks have played no lesser role. According to Novick, four factors contributed to the elevating of the Holocaust to the public pedestal: (1) the transformation of the general atmosphere in the American society from the “integrationism” of the 1950s and 1960s to the “differentialism” of the 1970s and 1980s, (2) the ensuing competition of ethnic and racial groups for the status of the most historically aggrieved minority which motivated Jews to use the Holocaust as a trump against the claims of other groups, (3) the crisis of Jewish identity (brought about by waning religious practices) which made it possible for the Holocaust to function as an *Ersatzidentity* for Judaism, and, finally, (4) the overrepresentation of the Jews in the media, cultural institutions and entertainment industry which confers upon them a privileged role in the creation and reproduction of hegemonic discourses and images of the larger society. In addition, the reference to the Holocaust has proved useful in justifying tough policies of Israeli governments *vis-à-vis* the Palestinians and in gaining support for those policies with the American public and government.

Keywords: holocaust, anti-Semitism, USA, Israel-Palestine Con ict.

Novick, Peter. [1999] 2000. *The Holocaust in American Life*. Boston, New York: Mariner Book.

Finkelstein, Norman G. [2000] 2001. *The Holocaust Industry. Re ections on the Exploitation of Jewish Suffering*. London, New York: Verso.

„Na washingtonském *mallu* není muzeum otroctví. (Je to jako kdyby Němci řekli, že Holocaust byl sice strašná věc, ale *skutečně* důležitou věcí je, aby v Berlíně byl památník americkému černošskému otroctví.)“

(Novick 2003)

* Autor působí na Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Poštovní adresa: FF UK, U Kříže 8, 158 00 Praha 5; e-mail: pavel.barsa@ff.cuni.cz.

Od dob prezidenta Cartera vyzývá každý prezident Spojených států občany, aby vzpomínali na holocaust evropských Židů. Přestože v USA zasahují státy daleko méně do učebních programů škol než v Evropě, mnoho států během posledních dvaceti let minulého století uzákonilo povinné kursy o holocaustu. V budově Kongresu na washingtonském Capitol Hill podobně jako v mnoha dalších veřejných budovách hlavních a jiných měst se začaly konat každoroční vzpomínkové slavnosti. Po celých USA bylo zřízeno množství muzeí holocaustu, známá jsou ta v Los Angeles a New Yorku, a pak samozřejmě to největší a nejvypracovanější na světě – Muzeum holocaustu ve Washingtonu. Jeho náklady měly být původně hrazeny ze soukromých sbírek, ale posléze byly z velké části převzaty federální vládou. Byla také odhalena řada památníků na veřejných místech, často v centrech měst a na místech s velkým symbolickým významem pro národní identitu – například v Bostonu je památník umístěn na trase nazvané „Stezka svobody“ (*Freedom Trail*). Holocaust je připomínán Američanům prostřednictvím médií a uměleckých děl – v padesátých letech ho popularizovala filmová verze *Deníku Anny Frankové*, v 70. letech televizní seriál *Holocaust* a v 90. letech Spielbergův film *Schindlerův seznam*. V průzkumech veřejného mínění je drtivá většina Američanů (většinou více než 95 %) schopna říci, co byl holocaust, zatímco mnohem méně jich už ví, co se stalo v Pearl Harbor roku 1941 a nebo že Spojené státy shodily atomovou bombu na Japonsko. Méně než polovina je schopna si vzpomenout, že USA a Sovětský svaz byly ve 2. světové válce spojenci ...

Důležité postavení holocaustu v identitě a veřejném životě Německa či Izraele se zdá samozřejmým důsledkem bezprostředního zapojení Němců a Židů v této tragické události na straně pachatelů a obětí. Čím však vysvětlit klíčové postavení holocaustu ve veřejném vědomí Ameriky? Židé představují nepatrný zlomek amerického obyvatelstva (2–3 %) a Amerika byla spojena s touto tragickou událostí jen nepřímou: svým bojem proti nacistickému režimu a prostřednictvím svých imigračních politik, které se negativně dotýkaly také Židů prchajících od třicátých let z Německa a Evropy. Proč tedy na washingtonském *mallu* stojí v řadě muzeí a památníků odkazujících k velkým událostem a postavám americké historie Muzeum holocaustu, a nikoliv například muzeum černošského otroctví či muzeum genocidy původních obyvatel? A proč bylo toto muzeum zřízené – po patnácti letech příprav a jednání – až roku 1993, a nikoliv hned po válce, kdy byla rána holocaustu otevřená?

Běžná odpověď na otázku „proč až nyní?“ čerpá z vulgarizovaného použití Freudova pojetí psychické reakce na trauma: podle Freuda nejsou velká traumata bezprostředně stravitelná a jednotlivci mají sklon vytěšňovat je do nevědomí. Takové vytěšnění však nikdy nemůže být dlouhodobě úspěšné a potlačené obsahy se dříve či později vracejí v neurotickém symptomu či ve vzpomínce. Zpožděné zpracovávání holocaustu by bylo vysvětlitelné právě jako takový freudovský „návrat potlačeného“. Pro mnoho amerických Židů byl holocaust těžko stravitelným traumatem, které se po třech desetiletích vrátilo do jejich soukromých i veřejných diskusí. Běžná odpověď na otázku „proč právě v Americe?“ připomíná, že Amerika cítí spoluzodpovědnost, která spočívala jak v neochotě přijímat židovské uprchlíky z Evropy v době vítězného vzmachu nacismu, tak v její neschopnosti radikálně zakročit proti vyvražďování Židů, jakmile k němu začalo docházet (například bombardováním osvětivských krematorií).

Kniha amerického historika židovského původu a emeritního profesora Chicagské univerzity Petera Novicka *Holocaust v americkém životě* odmítá obě vysvětlení. Vychází z toho, že vzpomínání na historické události lze spíše než z těchto událostí samotných vysvětlit z účelu (ať již výslovně uvědomovaného nebo podvědomého), jemuž toto vzpomínání slouží – nejobecněji

vzato je tímto účelem potvrzování a přetváření kolektivní identity vzpomínajících. Motivy vzpomínání je tedy třeba chápat z přítomnosti, nikoliv z minulosti. Novick se dovolává francouzského sociologa Maurice Halbwachse (zahynuvšího v Buchenwaldu), jenž ve 20. letech minulého století zformuloval teorii, podle níž kolektivní paměť nefunguje tak, že by se minulost odrážela v pasivní přítomnosti, ale naopak tak, že si přítomnost aktivně vybírá to, „jak“ a „co“ z minulosti vzpomíná.

Podle Halbwachse redukuje kolektivní paměť komplexní a morálně dvojznačné historické procesy na černobílé obrazy, jejichž smyslem je utvrdit danou skupinu v její morální hodnotě a morálně znehodnotit její protivníky. Vzpomínky jsou vždy vybírány s ohledem na kontext a potřeby dané chvíle. Příkladem takového selektivního vzpomínání z židovské historie je vztah ke kolektivní sebevraždě v pevnosti Massada v druhém století křesťanského letopočtu. Až do sionistického období chyběla tato událost v židovské kolektivní paměti, a to navzdory tomu, že byl dostupný text, který ji popisoval. „Nebylo tomu tak proto, že by Massada byla ‚potlačeným traumatem‘, nýbrž proto, že tradiční judaismus se zaměřoval na přežití a studium svatých textů a nikoliv na vojenský odboj.“ (Novick 2000: 4–5) Jako všechny ostatní etnické a náboženské skupiny také američtí Židé si podle Novicka vybírali to, co ze své minulosti zdůrazňovat a co potlačit v závislosti na vlastních potřebách – nejen ekonomických (bohatství) a politických (moc a vliv), ale také psychologických a kulturních (potřeba smyslu a uznání). Proměny poválečné atmosféry přinášely různé podněty a příležitosti jak vzhledem k prvním, instrumentálním motivům, tak vzhledem k druhým, existenciálním či „identitním“ motivům.

Norman Finkelstein vydal svou knihu *Průmysl holocaustu* se záměrem doplnit a korigovat Novickův přístup. Tam, kde Novick vidí souběh instrumentálních a identitních motivů, vidí Finkelstein pouze první z nich. Kde Novick vidí proměnu vztahu k holocaustu (i k Izraeli) jako proces zasahující jak židovské elity (organizace a představitelé mluvící „jménem“ Židů), tak jejich etnickou základnu, vidí Finkelstein záměrnou manipulaci židovských elit, které na vzpomínání na holocaust a na strategickém spojení Ameriky s Izraelem nestoudně vydělávají. V protikladu k tomuto vysvětlení z hrabivosti židovských elit se Novick snaží o zachycení vzájemného posilování zistných a nezistných motivů, a to jak u veřejných představitelů židovských organizací, tak u „soukromých“ Židů a jejich neformálních sociálních sítí. Jeho vysvětlení je přesvědčivější, neboť věrnější komplexní realitě samotné. Proto sleduje následující shrnutí především Novickovu knihu a jen občas ji doplňuje Finkelsteinem.

Novick staví do protikladu dvě historická období – první mezi lety 1945 a 1965, kdy byl holocaust okrajovou záležitostí, druhé od roku 1975 do konce století, kdy si postupně získal výsadní postavení jako jeden z konstitutivních prvků identity amerických Židů. První období bylo charakteristické obrácením do *budoucnosti* a ke společné americké příslušnosti. Převládal integracionismus a universalismus – jednotlivci z různých etnokulturních skupin se měli stát příslušníky jednoho amerického národa. Oficiální veřejná kultura oceňovala aktivní hrdiny odboje – ať již proti nacismu, nebo proti komunismu – nikoliv pasivní oběti. V druhém období se Američané začali zaměřovat více na *minulost* a své zvláštní etnické příslušnosti. Převládal diferencialismus a partikularismus – místo integrace jednotlivců se zdůrazňovalo veřejné uznání skupinových odlišností. O toto uznání bojovaly různé skupiny s poukazem ke křivdám, jichž se na nich dopustila většina. Do prvního období s jeho kultem hrdinů holocaust nezapadal. Výborně se však hodil do období druhého s jeho kultem obětí. Vyvolávání vzpomínek na holocaust umožnilo Židům zvítězit v soutěži o to, která z menšin trpěla nejvíce. Díky

nadrepräsentaci Židů v médiích, vydavatelstvích, televizním a filmovém průmyslu i jejich relativně snadnému přístupu ke sféře politického rozhodování se holocaust postupně prosadil ve veřejném americkém vědomí jako obecné paradigma krajního útlaku menšiny většinou – jako mezní případ a zároveň paradigma genocidy. Stal se permanentní referencí veřejného diskursu všech Američanů, nejen amerických Židů.

Opuštěnost Židů

Nástup holocaustu do tohoto výsadního postavení započal v raných 70. letech. Tehdy se do popředí dostaly představy o vztahu Ameriky k nacistickému vyvražďování Židů, které byly dříve spíše na okraji amerického veřejného diskursu. Mezi ně patří i představa o „opuštěnosti Židů“ (*Abandonment of the Jews*) tváří v tvář nacistickým katům. (Wyman 1984) V této představě vystupují spojenci v čele s USA primárně nikoliv jako protivníci nacismu, nýbrž jako jeho spoluviníci. Domnělá americká komplicita s holocaustem se posléze stala i jedním z důvodů pro zřízení Muzea. Pro tuto komplicitu se obvykle uvádějí tři zásadní argumenty – restriktivní přistěhovalecká politika (1), nedostatečné úsilí o to přimět Hitlera ke změkčení postoje vůči Židům (2) a neochota amerických vzdušných sil bombardovat železniční koleje vedoucí k Osvětimi či samotná osvětimská krematoria (3). Novick nepopírá morální legitimitu těchto výtek, konfrontuje je však s omezeními, která rozhodování americké administrativy kladla realita.

(1) Imigrační zákon z roku 1924 stanovil kvóty pro počet přistěhovalců podle zemí. Ty nebyly odvozeny od posledního sčítání lidu roku 1920, nýbrž ze sčítání roku 1890, tedy před přílivem Jihoevropanů a hlavně Středo- a Východoevropanů, z nichž mnozí byli Židy. Proč, zvláště po „Křišťálové noci“ v listopadu 1938 nepřijal F. D. Roosevelt speciální opatření umožňující přijmout větší počet Židů, než jaké povolovaly kvóty pro přistěhovalce z Německa a dalších evropských zemí? Podle Novicka ležel hlavní důvod v Rooseveltově snaze neohrozit plán zapojení USA do války. Jeho administrativa byla tak jako tak antisemity považována za prolezlou Židy (*New Deal* byl přezdíván *Jew Deal*)¹ a izolacionisté měli tradičně sklon spojovat americkou ochotu zapojovat se do světových událostí právě s vlivem „kosmopolitních“ Židů, kteří místo amerických zájmů sledovali zájem své etnické „lobby“. Zavést speciální přistěhovalecká opatření ve prospěch Židů by mohlo posílit antisemitský izolacionismus a ohrozit tak samotné zapojení USA do války, které bylo v dlouhodobém zájmu Američanů i Židů. Ostatně nejen americký prezident upřednostňoval obecnější a dlouhodobé zájmy Ameriky zájmům ohrožených Židů v Evropě: také sionisté v Palestině začátku 40. let v čele s Ben-Gurionem dávali přednost dosahování cíle svého hnutí před pomoci ohroženým Židům v Evropě – alokace finančních zdrojů byla řízena pravidlem, že nákup arabské půdy má přednost před pomoci evropským Židům. Vyvozujeme z toho snad, že sionismus je spoluviníkem holocaustu?

(2) Vyjednat s Němci o nějaké formě „vykoupení“ Židů v posledních letech války (poté co se spojenci dozvěděli o „konečném řešení“) se nejevilo příliš realistické a šlo proti převládajícímu přesvědčení, že s nacistickou bestií vyjednat nelze, a to jak z hlediska morálního principu, tak z hlediska pragmatického – naděje na úspěch byla mizivá.

(3) Nejdiskutovanější kritika amerického postoje poukazovala k možnosti bombardovat koleje vedoucí do Osvětimi či tábory samotný. Bombardovat koleje by zřejmě dlouhodobě nepomohlo, neboť zasažená místa mohla být rychle opravena. Bombardování plynových komor

se zdálo účinnější alternativou, obzvláště z hlediska americké pýchy na schopnost „přesného bombardování“. Taková pýcha však byla pouze propagandou – vzdušné zásahy byly ve skutečnosti velmi nepřesné: „Jedním z důvodů pro (nepřiznané) přijetí teroristického bombardování civilního obyvatelstva bylo právě to, že pro spojenecké piloty bylo obtížné spolehlivě zasáhnout cokoli, co bylo menší než město.“ (Novick 2000: 55)² V Osvětimi bylo více než 100 000 vězňů – pravděpodobnost velkého množství obětí bez zásahu smrtících zařízení byla velká. Pokud by byla jen poškozena, mohla být tato zařízení rychle opravena či přechodně nahrazena. Nacisté například vraždili maďarské Židy v provizorních plynových komorách zřízených v neďalekém lese. Navíc mohli v naléhavém případě sáhnout k standardním popravám střelbou, k nimž v Osvětimi také docházelo.

Podle Novicka neodpovídá pravdě tvrzení z Muzea holocaustu ve Washingtonu o tom, že americké židovské organizace vyvíjely tlak na americkou vládu, aby bombardovala Osvětim. K tomu vyzývali někteří jednotlivci a organizace v okupované Evropě. V žádném případě však nelze tvrdit, že by existoval nějaký celožidovský konsensus. Ben-Gurion například došel k závěru, že by Židé „neměli navrhnout spojencům, aby bombardovali místa, kde jsou Židé.“ (Novick 2000: 57) Američané uváděli různé důvody, proč nechtěli přistoupit k takovému bombardování.³ Novick má za to, že z propagandistických ohledů nemohli přiznat hlavní důvod – totiž že jejich zásahy ze vzduchu nebyly zdaleka tak přesné, jak předstírali.

Funkce přeživších při prosazování židovského státu

Ať již oprávněně či ne, americká vláda ani další spojenci každopádně neměli těsně po válce pocit, že mají skládat účty ze spoluviny na zničení východoevropských Židů. A přesto je dnes rozšířená představa, že přijetí rezoluce Valného shromáždění OSN o zřízení státu Izrael v listopadu 1947 bylo mimo jiné výrazem pocitu viny za holocaust na straně zvítězivších mocností. Pro tuto tezi nelze podle Novicka najít žádné dobové doklady. Motivace byly nejrůznější, ale tato mezi nimi chyběla. SSSR měl geostrategické zájmy získat socialistického klienta na Středním východě. Velká Británie, která byla díky zákazu imigrace před válkou nejvíce kritizována, rozdělení Palestiny nepodporovala. Ani v americkém rozhodnutí nehrála žádnou roli vina. Ministerstvo zahraničí a Pentagon se systematicky stavěly proti rozdělení Palestiny. Hlavní slovo měl nakonec Harry Truman. Ani jeho rozhodnutí však nevzešlo z pocitu viny. Jeho podpora vzniku židovského státu se opírala především o domácí volební kalkul (potřeboval židovské voliče) a o soucit s přeživšími, kteří čekali v evropských táborech, aby mohli najít nový domov někde jinde než na kontinentě, na němž se je nacisté pokusili vyvraždit. (Přeživší uprchlíci v táborech byli příznačně nazýváni „nerепatriovatelnými“ – *irrepatiable displaced persons*).

Na konci roku 1945 bylo v Německu kolem 50 000 přeživších. Pak se k nim začali přidávat Židé utíkající z Polska před poválečnými pogromy (a také v důsledku zničení mnoha jejich předválečných domovů a čtvrtí), Židé, kteří se vrátili ze Sovětského svazu, kam utekli před Němci z Polska i Židé z dalších východoevropských zemí, kteří chtěli začít nový život na Západě. „Na konci roku 1946 byl počet židovských ‚vysídlených osob‘ (většinou v Německu, menší počty v Rakousku a Itálii) odhadován na 250 000. Zhruba jedna pětina z nich byli přeživší táborů, ale všichni byli v jednom nebo druhém smyslu přeživšími holocaustu.“ (Novick 2000: 69)

Naléhavá potřeba vyřešit problém těchto běženců motivovala zřejmě nejen Trumana, ale i další politické síly poválečné mezinárodní scény. Holocaust tedy neměl na vznik státu Izrael

vliv prostřednictvím domnělého pocitu viny spojenců, ale prostřednictvím stovek tisíc těchto běženců. Ti vytvořili motivační vazbu mezi holocaustem a vznikem Izraele, neboť vzbuzovali jak u neevropských Židů, tak u Gójų soucit a vědomí o nutnosti vyřešit jejich situaci. Sionističtí vůdčové uměli vytěžít z této situace maximální politický kapitál: „Podobně jako ostatní měli i oni o přeživší upřímnou starost, ta však v různé míře koexistovala s akutním vědomím možnosti využít je jako nástroje sionistického projektu.“ (Novick 2000: 77)

Ostatně Ben-Gurion byl na podobné situace připraven. Již od třicátých let rozvíjel „filosofii ... užitečné katastrofy“ a otevřeně hlásal, že je třeba „použít Hitlera ... pro vybudování naší země“. (Teveth 1987: 850, cit. v Novick 2000: 77) V říjnu 1942 řekl sionistické exekutivě: „V neštěstí lze najít sílu, je-li produktivně usplavněno; veškerý trik sionismu spočívá v tom, že ví, jak z neštěstí učinit nikoliv bezmoc a úpadek, jako je tomu v diaspoře, nýbrž zdroj kreativity a využití.“ (Teveth 1987: 853, cit. v Novick 2000: 77) Aby posílili zájem USA na jejich vysídlení do Palestiny, snažili se emisari sionistů koncentrovat židovské přeživší do americké okupační zóny v Německu. Plavba lodi *Exodus*, která se od břehů Palestiny vrátila do Německa, byla velkou výhrou v oblasti *public relations* – dokazovala před celým světem krutost Britů a nezbytnost zřízení židovského státu v Palestině. Židovská agentura zajišťovala, aby interview a dotazníky vyšetřujících výborů – britsko-amerického (1946) a výboru OSN (1947) – nesly náležitě sdělení: sionisté vyvíjeli tlak na vysídlené osoby, aby v dotaznících uváděli jako preferovanou zemi přistěhování Palestinu, i když velké množství z nich by dalo přednost USA. Nakonec šla zhruba jedna třetina do USA a dvě třetiny do Palestiny. Podle Novicka je však pravděpodobné, že kdyby Američané otevřeli hranice pro Židy dříve, mohl by být poměr obrácený.

Nejen u Gójų, ale i u mnoha původně antisionistických Židů vedl akutní problém přeživších k podpoře vzniku židovského státu. To například platilo pro řadu Židů organizovaných v Americkém židovském výboru, kteří se vzdali svého dřívějšího bojovného antisionismu ve jménu „sionismu uprchlíků“ (*refugee Zionism*) či „sionismu výjimečného stavu“ (*emergency Zionism*). (Novick 2000: 75–76) Jak ukazuje Norman Finkelstein ve své knize o blízkovýchodním konfliktu, v americké podpoře vzniku Izraele hrála vedle tohoto humanitárního aspektu důležitou roli i analogie mezi americkými a sionistickými osadníky: obě skupiny čelily nepřátelskému a zaostalému domorodému obyvatelstvu a obě v určité chvíli se zbraní povstaly proti britskému kolonialismu, jenž jim původně poskytoval politickou oporu. (Finkelstein 2003)

Padesátá a šedesátá léta

Jak bylo řečeno, atmosféra poválečné Ameriky nepřála figuře oběti, ale naopak figuře hrdiny. Ostatně podobně tomu bylo v Izraeli – navzdory důležité funkci, kterou měli přeživší v boji za zřízení státu, v něm ze začátku zaujímal spíše postavení páriů. (Segev 1993) V Americe nenacházely příběhy židovských přeživších ochotného sluchu ani mezi jejich etnickými bratry, ani mezi Góji. Navíc byl v roli úhlavního nepřítele Ameriky fašismus rychle vystřídán komunismem. Studenoválečnická bipolarita nepřála pranýřování německého nacismu, ale zaměřovala se na sovětský komunismus, jenž byl spolu s fašismem zařazen do jedné kolony „totalitarismu“. S tím souviselo postupné opuštění radikální denacifikace a demilitarizace západního Německa. Když ještě za války navrhoval americký ministr financí Henry Morgenthau deindustrializaci („pastoralizaci“) Německa, bylo to pravicovými komentátory považováno

za „židovskou mstivost“. Tím spíše se takový projekt zdál nemístný v situaci nové globální konfrontace, na jejíž přední frontové linii stálo právě západní Německo. Američtí Židé byli navíc částí americké veřejnosti identifikováni s komunismem či s levicí. Nesprávně: z toho, že většinu členů Komunistické strany USA tvořili Židé, nijak neplynulo, že by většina amerických Židů byli komunisty.

Většina amerických Židů se přizpůsobovala požadavkům doby. Také u nich převládal étos integrace, v jehož rámci se nehodilo zdůrazňovat specificky židovskou zkušenost holocaustu. Jak připomíná Finkelstein, v tomto období to byli právě jen komunisté a jiní levicově orientovaní Židé, kteří v rámci kritiky tehdejšího prozápadoněmeckého kursu americké politiky udržovali poukaz k holocaustu. Zatímco levicovní obránci Juliuse a Ethel Rosenbergových (odsouzených k smrti za špionáž pro Sovětský svaz) často mluvili v souvislosti s tímto případem o nástupu „amerického holocaustu“, zástupci Amerického židovského výboru s jejich odsouzením na smrt souhlasili a v jejich časopisu *Commentary* bylo lze se dokonce dočíst, že „ve skutečnosti“ nebyli Židy. (cit. v Finkelstein 2001: 15)

V 50. a první polovině 60. let sekundovala relativní okrajovosti holocaustu pro americké Židy i relativní nedůležitost státu Izrael. Mnohé židovské organizace zůstávaly stále *ne-sionistickými*, i když po 2. sv. válce ztratily svůj bojovný *anti-sionismus* díky vědomí o nutnosti vyřešit problém „nerepatriovatelných“ přeživších. Novick upozorňuje, že objem darů ve sbírkách pro Izrael až do roku 1967 neustále klesal. Velká část amerických Židů se s Izraelem prostě neidentifikovala. Důkazem toho bylo i to, že prezident Dwight Eisenhower dostal po zaujetí protiizraelského postoje v Suezské krizi větší porci židovských hlasů než při své první volbě roku 1952. Finkelstein připomíná, že někteří vášniví židovští zastánci Izraele ze 70. let jako Irving Howe odsoudili roku 1956 izraelský útok na Egypt jazykem, který by o pětadvacet let později zřejmě sami označili za antisemitský: Howe tehdy obvinil Izrael z „kulturního šovinismu“ a z „kvazi-mesianistického pocitu zjevného předurčení (*manifest destiny*)“. (cit. v Finkelstein 2001: 23)⁴ Podle Finkelsteina byl Izrael v 50. letech z pohledu amerických židovských elit příliš levicový: tyto elity nechtěly v atmosféře vyhraněné studenoválečnické bipolarity a mccarthyovských honů na čarodějnice vzbuzovat podezření z „dvojí loajality“, v níž by spor americké a izraelské národní příslušnosti byl ještě podtržen sporem liberálně-kapitalistické (USA) a socialisticko-etatistické (Izrael) ideologie.

Holocaust jako symbol nesplnitelného dluhu Gójjů

Teprve izraelsko-arabské války v létě 1967 (tzv. „šestidenní“) a na podzim 1973 (tzv. „jom kippurská“) změnily situaci. Izraelské vítězství v první z nich vyvolalo v židovské diaspoře vlnu patriotismu a vedlo k opuštění obrazu Žida jako bezbranné oběti. Povážlivé ztráty na začátku druhé války přivolaly znova myšlenku možnosti zničení Židů, a tím vzpomínku na holocaust. Po první válce také došlo ke změně postavení Izraele v rámci globální konfrontace levice a pravice: pod vlivem kritiky Izraele jako výspy západního kolonialismu se významná část světové levice dostala na protiizraelské pozice. K proarabské pozici třetího světa a hnutí nezúčastněných se roku 1967 přidal jednoznačně také sovětský blok. Přestože byla od třicátých do poloviny sedmdesátých let hegemonem projektu zřízení a budování židovského státu sionistická levice, dostal tento projekt na přelomu 60. a 70. let v rámci globální konfrontace Západu, Východu a Jihu pravicovou konotaci.

Právě v druhé polovině 60. let dovršila část původně liberálních a levicových amerických Židů v čele s Normanem Podhoretzem a Irvingem Kristolem svůj přechod k pravici a založila neokonzervativní hnutí, jehož hlásnou troubou se stal časopis Amerického židovského výboru *Commentary*. Po válce roku 1967 začali tito intelektuálové chápat americký vztah k Izraeli analogicky k americkému angažmá ve Vietnamu: báli se, že by Amerika mohla díky vlně defétismu a levicové kritiky amerického „imperialismu“ opustit Izrael. Z hlediska do té doby okrajové myšlenky spojenecké spoluviny za holocaust by se jednalo již o druhé „opuštění“ Izraele. Teze o spoluvině Ameriky (a celého Západu) na vyvraždění Židů ve 40. letech se spolu s pojetím arabského odporu vůči Izraeli jako výrazu téhož antisemitismu, který poháněl německé katy v 40. letech, staly nejučinnějšími propagandistickými zbraněmi při obhajobě izraelské okupace arabských území zabraných v červnu 1967. Ten, kdo kritizoval izraelské chování vůči Arabům, dělal ve skutečnosti totéž, co ti, kteří mlčky přihlíželi Hitlerovi při vyvražďování Židů – ať si to přiznal nebo ne, byl antisemitou. V tomto smyslu se poprvé začala používat nálepka „nového antisemitismu“, která byla znova vytažena o více než pětadvacet let později proti kritikům izraelského chování za druhé intifády. (Forster, Epstein 1974) Teze o novém antisemitismu stojí na ztotožnění arabského nesouhlasu se zřízením Izraele s německým vyvražďováním Židů za 2. světové války. Je položeno rovnítko mezi odpor Arabů vůči zabírání Palestiny a nacistický pokus o genocidu. Právě díky této identifikaci anti-sionistických Arabů s nacisty mohou být kritikové izraelské expanze v roce 1967 považováni za „nové antisemity“.

„V té míře, v jaké mohlo být středovýchodní zamotané klubko viděno prizmatem holocaustu, dostávaly se komplexní a dvojnásobné nároky a křivdy do pozadí a přítomný konflikt nabýval všechnu černobílou morální jasnost holocaustu. Ten se stal pro izraelskou věc tím, čím měl být Izrael pro Spojené státy – strategickým vkladem (*strategic asset*). Podle Davida Singera z Amerického židovského výboru se popírači holocaustu snaží ‚obrat židovský lid a stát Izrael o jejich morální kapitál‘. Podobný efekt může mít nesprávná interpretace nacistických krutostí. V tomto smyslu si stěžoval Edward Alexander, že ti co ‚univerzalizují holocaust‘ plundrují morální kapitál nastřádaný Židy.“ (Novick 2000: 156) „Univerzalizací holocaustu“ se v tomto kontextu rozumí interpretace této události jako mezního zla, jehož se může dopustit člověk na člověku či jedna lidská skupina na jiné skupině. Protikladem této interpretace je „partikularizace Holocaustu“, v níž je tato událost pojímána jako specifikum židovské historie – tedy jako mezní zlo, jehož se Gójoové dopustili na Židech. V tomto druhém smyslu holocaust nevypovídá o krajním utrpení *člověka obecně*, nýbrž o krajním utrpení *zvláštní skupiny* – Židů. Toto utrpení pak může být pojato jako morální kapitál díky tomu, že jeho druhou stranou je vina Gójų, která zakládá jejich povinnost splácet jejich morální „dluh“ vůči Židům podporou jejich státu.

Hlavními dlužníky jsou Němci, ale ani ostatní evropské národy a Amerika nejsou bez viny, neboť neudělaly nic, aby německému „konečnému řešení“ zabránily. Jejich podpora vzniku Izraele byla první splátkou tohoto dluhu. „Byla-li tato vina částečně odpykána vytvořením Izraele, úplné odpykání (*expiation*) – je-li vůbec možné – vyžaduje neustálou podporu Izraele.“ (Novick 2000: 159) V této partikularistické interpretaci činí holocaust z židovského státu morálního věřitele a ze západních společností morální dlužníky. Protože nenávisť k Židům je věčná, dluh je nekonečný. K první splátce v podobě podpory zřízení státu je třeba přidávat další v podobě podpory Izraele v jeho boji proti Arabům, kteří se po německých nacistech stali

dalším vtělením této nenávisti. Protože se jedná stále o stejný konflikt – věčná oběť čelí věčnému pronásledovateli – všichni ti, kteří mají sklon v blízkovýchodním sporu nadržovat Arabům, zajišťují podle Normana Podhoretze posmrtné vítězství Hitlerovi. Z poukazu k holocaustu se stal nevyčerpatelný morální kapitál, z nějž je možno čerpat stále další a další propagandistické dividendy.

Otroctví Afroameričanů přebito trumfem holocaustu

Takovým kapitálem se stal holocaust nejen v kontextu blízkovýchodního konfliktu, ale také v kontextu americké soutěže o co nejoblíbenější etnickou skupinu. Protože představuje nejkrasnější formu genocidy, činí holocaust z Židů utlačovanou menšinu *par excellence* – jakési metahistorické paradigma oběti etnické a rasové nenávisti. Právě tento výsadní status Židů v rámci amerického kultu ukřivděných menšin byl potvrzen zřízením Muzea holocaustu roku 1993. V soutěži o největší skupinovou oběť byla vzpomínka na holocaust vítaným esem v rukávu tím spíše, že reálná situace v poválečné Americe stavěla Židy na stranu privilegovaných, a neskýtala tedy žádnou morální výhodu v soutěži o status oběti. „Američtí Židé byli zdaleka nejbohatší, nejlépe vzdělanou, nejvlivnější a ve všech ohledech nejuspěšnější skupinou v americké společnosti – skupinou, která ve srovnání s většinou ostatních rozpoznatelných menšinových skupin netrpěla žádnou prokazatelnou diskriminací a nevýhodou, které by plynuly z jejího menšinového statusu. V té míře, v jaké mohla být židovská identita ukotvena v agónii evropského židovstva, bylo možné nárokovat certifikát zástupných obětí se všemi morálními výsadami, které takový certifikát přinášel.“ (Novick 2000: 9)

V americké soutěži o co největší historickou křivdu byli největšími soupeři Židů černoši. Ti se cítili obrání o pro ně evidentní první místo. Jednou z jejich rétorických strategií bylo osvojení termínu „holocaust“ pro popis vlastní zkušenosti zotročení a násilného převezení do Ameriky, při němž zahynuly údajně milióny Afričanů. V této souvislosti mluvil například vůdce *Nation of Islam* Louis Farrakhan o 100 miliónech obětí „černošského holocaustu“. (Novick: 193) Román afroamerické spisovatelky a držitelky Nobelovy ceny za literaturu Toni Morrison *Beloved* (1987) je zase věnován „šedesátí miliónům a více“, kteří zemřeli dříve než dorazili k břehům Spojených států – desetinásobek obvyklého vyčíslení oběti židovského holocaustu není náhodný. Také genocida původních obyvatel jižní a severní Ameriky evropskými osadníky byla nazvána „americkým holocaustem“. (Stannard 1992)

Hrozba asimilace

Vedle své vnější funkce trumfu v soutěži s jinými skupinami začal hrát poukaz k holocaustu důležitou vnitřní funkci – spolu s poukazem k permanentnímu ohrožení Izraele zachraňoval zbytky skupinového vědomí amerických Židů před jejich rozpuštěním v americké identitě. (Indikátorem hrozby asimilace byl úpadek náboženských praktik v 50. a 60. letech.) Kult holocaustu tedy neposiloval jen pozici Izraele tváří v tvář kritikům okupace z roku 1967 a pozici amerických Židů tváří v tvář ostatním etnickým skupinám nárokuje si status oběti, ale posiloval také vnitřní etnickou soudržnost amerických Židů, která v prvních dvou desetiletích po válce povážlivě slábla. I v tomto případě vzbuzovala vzpomínka na zavražděné Židy pocit dluhu, jenž je třeba splatit. Tentokrát však dlužníky nebyli Gójoové, nýbrž další generace

diasporických Židů: jako by Hitlerův pokus vyhladit jejich skupinu zavazoval další generace k udržování její zvláštní identity. Opomíjet tento závazek naopak znamenalo podílet se nepřímo na dokončení Hitlerova projektu ...

Jak bylo řečeno, specificky americké pozadí pro rozvoj vnější i vnitřní funkce připomínání si holocaustu nastolila proměna integracionismu a universalismu 50. a 60. let do diferenciálního a partikularismu 70. a 80. let. Tyto tři faktory vysvětlují, proč získala vzpomínka na holocaust od druhé poloviny 70. let prominenci ve vědomí amerických Židů. Necháávají však nezodpovězenou otázku, proč v téže době získala prominenci i ve vědomí ostatních Američanů.

Nekonspirativní moc Židů

Podle Novicka byla hlavní příčinou úspěšného prosazení Holocaustu na čelné místo americké veřejné kultury nadreprezentace Židů na důležitých řídicích i tvůrčích místech v Hollywoodu, televizním průmyslu, novinách, časopisech, vydavatelstvích: „je prostě faktem – o nic menším faktem díky tomu, že ho antisemité obracejí ve výčitku – že Židé hrají důležitou a vlivnou roli v americkém kulturním životě. Nejsme jen ‚lidem knihy‘, ale také lidem hollywoodského filmu a televizního seriálu, článku v časopise a komentáře v novinách, komiksu i akademické konference. Když se intenzivní zájem na vzpomínání na holocaust rozšířil mezi americkými Židy, bylo – díky důležité roli Židů v amerických médiích a v elitách utvářejících veřejné mínění – takřka nevyhnutelné, že se rozšíří do širší kultury. Vysoká viditelnost holocaustu ve Spojených státech je vedlejším produktem – do jisté míry nezamýšleným produktem – zvýšeného zaměření na holocaust u amerických Židů.“ (Novick 2003, 32)

V protikladu k antisemitskému předpokladu o všudypřítomných Židech v důležitých pozicích, kteří neustále spolupracují na tom, jak se obohatit a prosadit na úkor Gójjů, zdůrazňuje Novick prvek svobodného rozhodování jak na úrovni identity, tedy toho, „kdo“ je Žid (otázka vyřešená pro antisemity a ortodoxní Židy předem poukazem ke krvi), tak na úrovni cílů, tedy toho, „co“ Židé prosazují. „Z velké části byl posun holocaustu z židovské do americké arény důsledkem soukromých a spontánních rozhodnutí Židů, kteří zaujímali strategické pozice v masových médiích.“ (Novick 2000: 208)

Je důležité odlišit Novickovo historické zjištění důležitosti nadreprezentace Židů v kulturním průmyslu a médiích pro vznik a udržování amerického kultu holocaustu od antisemitských bludů. Zatímco pro antisemitu je obsah zápletky znám předem – naplňuje se v ní fatální touha Židů po moci, vlastních výhodách, světovládě – Novick jej vysvětluje konkrétními kontingentními faktory řídicími individuální rozhodování. Jinak řečeno: ze samotné nadproporční přítomnosti jednotlivců židovského původu v zábavním průmyslu, umění, médiích a centrech politického rozhodování ještě nic neplyne. Jde o to, zda tito lidé považují svůj původ za dostatečný důvod ke společnému jednání za společným cílem (to zdaleka není případ všech), a také o to, co si zvolí za předmět tohoto kolektivního jednání (i zde mohou se mohou lišit). V protikladu k antisemitiům však Novick toto kolektivní jednání nepovažuje za centrálně a tajně řízené („konspirace“, „komplot“), ale popisuje je jako povstávající „zdola“ – z mnoha relativně nezávislých individuálních voleb, které se samy vzájemně koordinují v rámci neformální etno-sociální sítě a které se nijak neskrývají zrakům okolní společnosti.

Novick vs. Finkelstein

Můžeme tedy shrnout, že Novick vyvozuje ústřední postavení holocaustu a Izraele v identitě amerických Židů i veřejném životě Ameriky z působení čtyř vzájemně se posilujících a doplňujících faktorů: z jejich vnější funkce (posílení postavení čelem k ostatním etnickým skupinám), z jejich vnitřní funkce (uchování oddělené identity ve chvíli upadajících náboženských praktik), z proměny amerického sebepojetí na přelomu 60. a 70. let (od integracionismu k diferencionalismu) a konečně z nadreprezentace Židů v amerických médiích, kulturních institucích a zábavním průmyslu. Finkelstein považuje Novickovo vysvětlení za příliš neurčité a uhýbavé. Sám nevysvětluje náhlou změnu ve vztahu k holocaustu a Izraeli primárně z procesů udržování a rekonstrukce identity, ale z daleko přizemnějších, čistě instrumentálních motivů: americká židovská elita byla a je poslušným lokajem americké moci, z čehož jí plynou nezanedbatelné materiální i symbolické výhody. Změna jejího postoje k Izraeli a holocaustu je bezprostředním odrazem změny postoje americké administrativy k Izraeli. Dokud americká zahraniční politika měla vůči Izraeli vlašný vztah a v rámci boje proti sovětskému bloku vzala na milost západní Německo (i s elitami zděděnými z nacistického režimu), nezdůrazňovali mluvčí amerických Židů holocaust a jejich vztah k Izraeli byl vlašný. Jakmile se situace změnila a Izrael se stal důležitým strategickým spojencem na Středním východě, začaly se americké židovské elity stavět do výhodného postavení jeho reprezentantů v USA a současně s tím „objevily“ i svou etnickou výlučnost jakožto obětí věčného antisemitismu s jeho vyvrcholením v holocaustu.

Finkelstein tedy vidí hlavní příčinu změněného vztahu amerických židovských představitelů k Izraeli a holocaustu v nové roli, kterou začal po šestidenní válce hrát Izrael v zahraniční politice USA na Středním východě. Až do války 1967 kolísal vztah americké zahraniční politiky k Izraeli mezi neutralitou a rétorickým přátelstvím bez reálných závazků (v padesátých letech byl například Izrael vyzbrojován převážně Francií, která mu zřejmě také poskytla elementy pro vývoj a výrobu nukleárních zbraní). Amerika zároveň soutěžila se Sověty také o arabské klienty – důležité pro přístup k ropě – a z tohoto hlediska byl Izrael spíše problémem. Po šestidenní válce se situace posunula směrem k jasnějšímu rozdělení Středního východu na klienty Sovětského svazu a klienty Ameriky. Izrael se posunul jednoznačně na americkou stranu, zatímco důležité arabské státy a sousedé Izraele jako Egypt a Sýrie se posunuly na stranu Sovětů. Stoupající vliv levicového radikalismu v oblasti a také v Organizaci pro osvobození Palestiny ještě více posílil americkou projekci bipolarity do blízkovýchodního konfliktu: vztah k Izraeli se stal strategickým kapitálem, neboť Izrael představoval první frontovou linii v boji s nastrčenými pěšáky sovětské moci. Zvláště po jom kippurské válce se začaly do Izraele proudem hrnout americké peníze i zbraně. (Christison 2001)

Podle Finkelsteina židovské elity rychle pochopily strategickou důležitost, jakou začal hrát Izrael jako zástupce amerických zájmů v oblasti, a rozhodly se co nejvíce využít této změněné situace ve svůj prospěch tím, že se stanou domácími mluvčími Izraele, a že poukazem k holocaustu poskytnou americké veřejnosti pádný důvod, proč stát v blízkovýchodní „velké hře“ na straně Izraele, a tedy i na straně americké administrativy. U mnohých příslušníků židovské elity se jednalo o obrat o 180 stupňů: z velmi vlašných nesionistů se přes noc stali horliví sionisté, z Židů na cestě asimilace se náhle stali obhájci židovské tradice, z těch, kteří v 50. letech překryli vzpomínku na německý zločin na Židech podporou Německé spolkové republiky, se náhle stali vyvolávači této vzpomínky a posléze i vymahatelé finančních

kompenzací. Finkelstein souhlasně cituje izraelského postsionistického intelektuála Boase Evrona: vzpomínání na holocaust židovskými elitami v Izraeli i ve Spojených státech není ničím jiným než ideologií, která má zastítn a legitimovat prosazování materiálních i mocenských zájmů těchto elit – je „oficiální propagandistickou indoktrinací, masovou produkcí sloganů a falešným viděním světa, jehož reálným cílem vůbec není porozumění minulosti, ale manipulace s přítomností.“ (Evron 1983: 15, cit. v Finkelstein 2001: 41) V souladu se svou hypotézou vědomě účelového zneužívání holocaustu pak Finkelstein velkou část své knihy věnuje konkrétním popisům toho, jak se židovské elity snaží na holocaustu vydělat co největší finanční, symbolický i politický kapitál.

Novick nevyklučuje tyto čistě instrumentální motivy, zasazuje je však do komplexních vztahů s jinými, autenticky „identitními“ motivacemi. Navíc podle něj nelze celý proces vysvětlovat jen z jednání židovských elit řídících židovské organizace. Ty jsou jistě důležité při formulaci „agendy“ etnické sítě, avšak mobilizace této sítě probíhá „zespodu“ a povstává z mnoha více či méně soukromých rozhodnutí jednotlivců, v nichž čistě instrumentální motivy hrají daleko menší roli než u „etnických podnikatelů“, kteří sedí v kancelářích židovských organizací. Novickovým cílem je zachytit vzájemnou souhru instrumentálních rozhodnutí elit (a organizací) s mnoha navzájem nezávislými iniciativami jednotlivců a skupin, hnanými celou škálou motivů od instrumentálních (získat postavení, peníze, prestiž) až k autenticky identitním (potvrdit sebe sama, dát smysl své existenci přihlášením se ke skupinovému traumatu ve chvíli odumírání judaismu). „Nejdůležitější formy vzpomínání na holocaust ve Spojených státech byly důsledkem soukromých iniciativ amerických Židů bez zapojení židovských organizací. To platilo pro televizní seriál *Holocaust* i pro *Schindlerův seznam*, který Spielberg popsal jako osobní akt svého židovského sebezpotvrzení. Muzeum holocaustu ve Washingtonu bylo iniciativou židovských poradců prezidenta Jimmyho Cartera, kteří chtěli posílit Carterovu podporu mezi americkým Židy, odcizenými jeho ‚nadměrně nestrannou‘ středovýchodní politikou. Centrum Simona Wiesenthala v Los Angeles bylo založeno kanadským milionářem a ortodoxním rabínem, kteří chtěli bojovat proti slábnoucí židovské identitě a oddanosti. Podobně bylo lobbování pro školní kursy o holocaustu či zřizování místních památníků či muzeí holocaustu většinou věcí místních soukromých židovských iniciativ.“ (Novick 2003, 31–32)

Finkelsteinova kniha je vášnivou obžalobou zcela určitých osob a organizací, jež v převlečení za mluvčí a zástupce amerického židovstva zneužívají holocaust ke svým úzkým materiálním zájmům. Novickova kniha je akademickou publikací, která nezapírá angažovanost a názor svého židovského autora, ale klade své těžiště jednoznačně na stranu historického poznání, nikoliv do osobní polemiky. Finkelsteinovým cílem je především denuncovat nepřátele, Novickovým cílem je vysvětlit komplexní historický fenomén.⁵ Proto je kniha druhého autora daleko užitečnější pro porozumění postavení Holocaustu v americkém veřejném životě (což nevyklučuje trefnost mnoha Finkelsteinových postřehů).

Kult holocaustu škodí Židům i Američanům

Podle Novicka i Finkelsteina je prominentní postavení holocaustu v americkém veřejném životě především důsledkem jednání amerických Židů. To však neznamená, že američtí Gójoové jsou jen pasivními příjemci. Také oni mají určitou motivaci, i když by asi bylo přehnané ji považovat za pátý faktor se stejnou vahou jako čtyři předchozí. Vyzvednutí holocaustu jako

paradigmatu skupinového útisku do centra amerického veřejného diskursu umožnilo bílým Američanům odsunout stranou rušivé vzpomínky z vlastní historie – genocidu původních obyvatel a otroctví černochů. Byli by je schopni úspěšně odsunovat i bez toho, že by holocaust zaujal místo paradigmatické historické křivdy, *vzpomínání* na holocaust však jistě učinilo *zapomínání* na vlastní kolektivní zločiny jednodušším.

Kult holocaustu umožňuje Američanům uniknout před zpytováním vlastního svědomí a má tak záporný vliv na kritickou rekonstrukci jejich kolektivní identity. Ještě ničivější dopad má podle Novicka kult holocaustu na židovskou identitu. „Zvrácená sakralizace holocaustu“ (Novick 2000: 280) ukotvuje židovskou identitu v připomínání minulého utrpení a nespravedlnosti a bere jí schopnost otevřít se novým výzvám. Kolektivní paměť je ahistorická, zvětšuje daný zážitek, činí z něj jakousi transcendentní determinantu židovské existence, která navždy zůstane existencí obětí. Novick připomíná slova editora prosionistického časopisu *The New Republic* Leona Wieseltiera o jizvě, která je neustálým drásáním proměněna do podoby otevřené rány, k níž se postižený obsedantně vrací v nekonečném opakování téhož.

Novick považuje takovou výlučnou pozornost negativní stránce existence za velmi nežidovskou. „Truchlení a připomínání mrtvých samozřejmě patří mezi tradiční židovské závazky. Ale judaismus důsledně opovrhoval nadměrným, či přehnaně prodlužovaným truchlením. Je zakázaná kremace – neboť tělo by se zničilo příliš brzo –, ale je zakázáno také balzamování, neboť by se udržovalo příliš dlouho. Jistě, je třeba truchlit, ale pak je třeba jít dál a zvolit život. Jedna z věcí, která mě na velké části současného židovského vzpomínání na holocaust nejvíce zaráží, je jeho „nežidovskost“ – jeho *křesťanskost*. Mám na mysli rituál uctivého procházení členěnou cestou holocaustu v jeho washingtonském muzeu, které nepřipomíná nic tolik jako zastávky na křížové cestě. Mám na mysli vystavené fetišizované objekty podobající se fragmentům z pravého kříže či ostatkům svatých. Mám na mysli symbolické reprezentace holocaustu – obzvláště ve vyvrcholení *Noci* od Elie Wiesela – využívající obraznosti ukřížování. Snad nejvýznamnější je z tohoto hlediska sakralizace utrpení a jeho podání jako cesty k moudrosti – kult přeživšího jako sekulárního svatého. Tato témata mají v židovské tradici jistě menšinové a okrajové předchůdce, ale daleko mocněji rezonují s hlavními tématy křesťanství.“ (Novick 2000: 11)

Důraz na jedinečnost, nevyslovitelnost, nepochopitelnost a „tajemství“ holocaustu z něj činí náboženskou událost s eschatologickým významem. Absolutní utrpení a oběť v náboženském slova smyslu jsou cestou ke spáse. Tomuto wieselovskému pokřesťanštění holocaustu z druhé strany sekundují pokusy zařadit ho do judaistických rituálů jako poslední událost komunikace Boha s jeho vyvoleným lidem – rabín Irving Greenberg například navrhol, aby se na připomínku Osvětlení a Bergen-Belsenu přidalo k rituálnímu požívání macesů i požívání bramborových slupek a starého chleba. Absolutní utrpení a oběť těch, kteří zahynuli, je obdařuje svatostí, jejíž odraz padá i na ty, kteří se s nimi zpětně identifikují při vzpomínání. Naštěstí ne všichni mluvčí Židů a přeživších sdílejí tuto sakralizaci holocaustu. Kancléř Židovského teologického semináře v New Yorku označil fetišizaci jedinečnosti holocaustu za „nevkusnou sekularizovanou verzi vyvolenosti“ a Wieselův evropský protějšek Primo Levi napsal: „Je naivní, absurdní a historicky falešné věřit, že pekelný systém jako ten nacionálně socialistický posvěcuje svou oběť; opak je pravdou – snižuje ji, činí ji sobě podobnou.“ (cit v Bode-mann 2003, 171)

Jaká lekce z holocaustu?

Často se obhajuje vzpomínání na Holocaust potřebou poučit se z něj pro morální a politické zkoušky přítomnosti a budoucnosti. Nevede vzpomínání na Holocaust spíše k opaku? Neposkytuje jen laciné morální sebeuspokojení, které minimalizuje náklady v podobě skutečně morálního jednání vzhledem k potenciálním obětem nespravedlnosti v přítomnosti? Většina památníků, muzeí a jiných institucí a rituálů vzpomínání nás nevede k identifikaci s vykonavatelem nespravedlnosti, ale s jejími oběťmi. Tak si zástupně přivlastňujeme část jejich domněle vysokého morálního profilu. (Ale proč by vlastně utrpení mělo trpčím svěřovat nějakou zvláštní morální hodnotu?)

Učini z nás návštěva Muzea holocaustu či shlédnutí *Schindlerova seznamu* morálně lepší lidi – tedy lidi schopné zasáhnout v případě nespravedlnosti, která se bude dít v jejich blízkosti? Novick na tuto otázku odpovídá záporně. Podle něj neposkytuje holocaust dobrý materiál pro morální poučení, neboť představuje krajní zlo, zatímco v každodenním životě i politické praxi se nejčastěji potýkáme se středními polohami. Novick však jde ještě dál. Nejen, že nás holocaust nepřipravuje na morální dilemata našich životů, ale přímo nás proti nim imunizuje: „Je-li z holocaustu učiněn standard útisku a krutosti, působí to právě opačně – trivializuje to zločiny menší velikosti, a to nejen v principu, ale i prakticky. V americké debatě o krvavém bosenském konfliktu devadesátých let byla kladena otázka, zda šlo o ‚skutečný holocaust, a nebo o pouhou genocidu‘, o ‚skutečnou genocidu, a nebo o pouhou krutost‘. To je nejen nevkusný, ale přímo nechutný způsob mluvení a rozhodování, k němuž jsme vedeni právě tehdy, učiníme-li z holocaustu úhelný kámen morálního a politického diskursu.“ (Novick 2000: 14)

Takzvaná „poučení holocaustu“ slouží vždy účelům té či oné strany diskuse – lekce je známa předem a srovnání s holocaustem je pouze využito pro její dramatizaci, pro její hyperbolické podtržení. To však může být rétoricky sebezničující strategie, neboť právě extrémnost holocaustu často zpochybňuje morální odsudek, který má srovnání s ním posílit. Zvedá totiž práh nespravedlnosti tak vysoko, že se přes něj nedostane většina zel, jimž za normálních okolností čelíme. Ve srovnání s holocaustem nevypadá řada jiných nespravedlností zas tak špatně – například ve zmíněné diskusi o bosenském konfliktu mohli ti, kteří usoudili, že se ještě nejedná o holocaust, dospět k závěru, že mezinárodní společenství nemusí intervenovat, neboť zatím nedošlo k nejhoršímu ...

Podle Novicka je zvráceným efektem „lekce holocaustu“ trivializace menšího zla. Můžeme však poukázat i k efektu opačnému – totiž k trivializaci samotného holocaustu i antisemitismu, když se jich používá k označení fenoménů, které nedosahují původních významů těchto slov. Trivializace holocaustu je neméně nebezpečnou než trivializace menších zel: mluví-li ochránci zvířat o „holocaustu velkovýkrmen“ či odpůrci potratu o „holocaustu nenarozených“, pak se výrazně otupuje morální ostří tohoto pojmu podobně jako když je každá kritika nespravedlivého zacházení Izraele s Palestinci označena za „antisemitismus“. Použijeme-li příklad z nedávné české diskuse o zdi v Matiční ulici: je-li plot oddělující sociálně problémové sídliště od ostatních občanů soustavně nazýván „ghettem“, pak možná zřízení židovských ghett nacisty nebylo zase tak strašným zločinem, za jaký je považují naše učebnice dějepisu...

Ve sporu, zda je holocaust jedinečný, a tedy nesrovnatelný, a nebo zda je „jen“ případem širší kategorie genocidy, se nejedná o zkoumání nějaké hlubší morální či historické pravdy, ale o obhajobu a morální potvrzení vlastní kolektivní identity. Odpověď na otázku jedinečnosti

přítom může mít různé významy v různých kontextech: v Německu může popírání jedinečnosti holocaustu skutečně pomáhat vyhnout se poctivé konfrontaci s německou minulostí – zločiny Němců se budou klást naroveň se zločiny proti Němcům („relativizace holocaustu“) a německá společnost bude zbavena tíhy výlučné zodpovědnosti za nejhorší politický zločin 20. století spáchaný na evropské půdě. Pro americkou společnost však stejným způsobem funguje nikoliv popření, ale potvrzení jedinečnosti holocaustu: „posiluje *vyhnutí* se morální a historické zodpovědnosti. Opakované tvrzení, že cokoliv Spojené státy učinily černochům, původním obyvatelům, Vietnamcům či jiným bledne ve srovnání s holocaustem je pravdivé – ale [to nic nemění na tom, že] slouží úniku. A zatímco z vážného a soustavného setkání s historií staletí zotročení a útisku černochů by mohly pro Američany plynout nákladné požadavky k nápravě křivd minulosti, vzpomínání na holocaust se obejde takřka bez nákladů: pár laciných slz.“ (Novick 2000: 15)

Pokud existují lekce z historie, tak to jistě nejsou ty, které lze vyjádřit jednoduchým sloganem a použít při propagandistické kampani. „Existuje-li, abych použil domyšlivého slova, nějaká moudrost, kterou lze získat kontemplací historické události, pak podle mého názoru může být vydobyta pouze tehdy, otevřeme-li se jí v celé její komplexitě a rozporuplnosti, v tom, v čem se podobá ostatním událostem – a v čem ji tedy s nimi můžeme srovnávat – i v tom, v čem se od nich liší. To neznamená – nejméně ze všeho když jde o holocaust –, že máme přistupovat k minulosti neutrálním, na hodnotách nezávislým způsobem, či zdržovat se morálního soudu. Ani to neznamená, že máme zaujmout neangažovaný akademický postoj. Co badatele puďí k poznání událostí v jejich neuspořádané komplexitě a k uznání těch jejich rysů, které rozbíjejí předem utvořené představy o nich, je něco na způsob zaujatosti lékařských výzkumníků pro boj s nemocemi. Při něm nepomohou výrazy morálního rozhořčení. Řeč o zlých tělesných šťávách v krvi vede k léčebné metodě pouštění žilou, která nefunguje. Řeč o posedlosti démonem vede k exorcismu, který funguje stejně tak málo. Jestliže lze skutečně vytěžít ze setkání s minulostí nějaké lekce, musí jít o setkání s minulostí ve vší její neuspořádanosti – není pravděpodobné, že by přišly ze setkání s minulostí, která byla vytvarována a odstíněna tak, aby se z ní vynořily inspirující lekce.“ (Novick 2000: 261)

Poznámky:

1. Ostatně zdá se, že židovští vůdčové byli skutečně oddáni Rooseveltovi: židovská anekdota oné doby hovoří o tom, že američtí Židé věří ve tři světy: *die welt* (tento svět), *jene welt* (onen svět) a *Roosevelt*. (Novick 2000: 42)
2. Při dvou náletech na chemickou továrnu v blízkosti Osvětimi v době, kdy se diskutovalo o možnosti bombardovat Osvětím, bylo jen částečně poškozeno jedno ze šesti zařízení, která byla cílem. (Novick 2000: 55)
3. Podle Novicka je legitimní zdůvodnění amerického ministerstva války (respektive náměstka ministra války Johna J. McCloy) nedostatkem sil (těsně po vylodění v Normandii) a nejistým výsledkem, byť tyto důvody mohou být kritizovány. Třetí vysvětlení, poukazující k možné pomstě Němců, je však vzhledem k povaze „konečného řešení“ bizarní.
4. Citováno ze zimního čísla časopisu *Dissent*, ročník 1957.
5. To, že Finkelsteinovi jde nepokrytě o vyřizování osobních účtů, neuniklo samozřejmě jeho odpůrcům, viz např. Brenner 2001.

Literatura:

- Bodemann, Michal. 2001. „Gedenk-Kult und Gedenk-Kultur.“ In: *Gibt es wirklich eine Holocaust-Industrie? Zur Auseinandersetzung um Norman Finkelstein*. Ed. Ernst Piper. Zürich, München: Pendo, 161–175.
- Brenner, Michael. 2001. „Warum man mit Finkelstein nicht diskutieren muss. Die neue Holocaust-Debatte und die deutsche Öffentlichkeit.“ In: *Gibt es wirklich eine Holocaust-Industrie? Zur Auseinandersetzung um Norman Finkelstein*. Ed. Ernst Piper. Zürich, München: Pendo, 201–207.
- Christison, Kathleen. 2001. *Perceptions of Palestine: Their Influence on U.S. Middle East Policy*. Berkeley: California University Press.
- Evron, Boas. 1983. „Holocaust: The Uses of Disaster“, *Radical America*, July–August.
- Finkelstein, Norman G. 2003. *Image and Reality of the Israel-Palestine Conflict*. New York: W. W. Norton and Company.
- Forster, Arnold a Epstein, Benjamin R. 1974. *The New Antisemitism*. New York: McGraw-Hill Book Company, Inc.
- Novick, Peter. 2003. „The American National Narrative of the Holocaust: There isn't Any.“ In: *The New German Critique*. Number 90. Fall: 27–35.
- Segev, Tom. 1995. (hebr. vydání 1991) *Die siebte Million. Der Holocaust und Israels Politik der Erinnerung*. Hamburg: Rowohlt Verlag.
- Stannard, David E. 1992. *American Holocaust. Columbus and the Conquest of the New World*. Oxford: Oxford University Press.
- Tevet, Shabtai. 1987. *Ben-Gurion: The Burning Ground, 1886–1948*. Boston.
- Wyman, David S. 1984. *The Abandonment of the Jews. America and the Holocaust, 1941–1945*. New York: Pantheon Books.